

דף שבועי

בס"ד

פרשת וירא, תשפ"ו, מספר 1642

מדוע לא ריפא אברהם את עצמו באבן הטובה שבצווארו?

בעז שפיגל

(א) רק בזקנותו זכה אברהם באבן הטובה – יש לשים לב שהפסוק המלמד על ברכת "בכל" פותח במילים "ואברהם זקן בא בימים", ולאור זאת אפשר להציע, שרק בהיותו זקן ובא בימים זכה אברהם באותה אבן טובה ומיוחדת, ולכן בעת שמל את עצמו, אף שכבר היה "בן תשעים ותשע שנה" (בר' יז:כד), הוא נזקק לרפואה באופן אחר.

כך יישב ר' שלמה גאנצפריד³ והדגיש, שהבנה זו עולה מלשון התוספתא (קידושין, סוף פרק ה), שלפני שהיא מציעה את מגוון דעות התנאים בטיבה של ברכת "בכל", היא מקדימה ואומרת: "וכן אתה מוצא באברהם אבינו שבירכו המקום בזקנותו יתר מנערותו".

(ב) רק אחרים היו יכולים להתרפא באבן הזאת – בשונה מהיישוב הקודם היו שסברו שאבן טובה זו אומנם הייתה בידי אברהם גם בשעה שמל עצמו⁴, ועם זאת לא היה בידו להתרפא באמצעותה. הבנה זו מתבססת על המסופר בבבלי (עירובין כט ע"ב):

תנו רבנן: לא יאכל אדם בצל מפני נחש שבו. ומעשה ברבי חנינא שאכל חצי בצל וחצי נחש שבו, וחלה ונטה למות, ובקשו חבריו רחמים עליו וחיה, מפני שהשעה צריכה לו.

וכך כתב מהרש"א (חידושי אגדות שם):
דברי חנינא שהוזכר הכא היינו רבי חנינא בן דוסא שהוא בעל המעשים, בכל מקום להתפלל על חבריו (כמסופר למשל בברכות לד ע"ב),

אלישע לא הוה דחליש ואתפח". (=עד יעקב לא היה חולי, ועד אלישע לא היה חולה שהתרפא!). ואם כן, מי נזקק בימי אברהם לרפואה? הם ענו שתי תשובות, וכנראה שכך יש לבארן: תשובה א' – חולי גופני, פנימי, לא היה בעולם עד ימי יעקב אבינו, ומימי יעקב ואילך החלו המחלות הללו שלא התרפא מהם אדם עד ימי אלישע. אבל "חולי של מכה" (=חבלה ופציעה) כבר היה בעולם לפני ימי יעקב, וממנו אפשר היה להתרפא על ידי האבן הטובה. תשובה ב' – חולי של מיתה לא היה בעולם עד ימי יעקב, ועד אלישע לא היה חולה שהתרפא מחולי כזה. אבל, שאר כל החולים כבר היו בעולם לפני ימי יעקב, ומהם אפשר היה להתרפא על ידי האבן הטובה. לפי שתי התשובות הללו יש מקום לשאלה הנידונה כאן: מדוע לא ריפא אברהם עצמו מחולי המילה ע"י האבן הטובה?

3 בחיבורו על התורה: אפריון, פרשת וירא, מהד' ירושלים תשנ"ה, עמ' כא.

4 למרות שברכת "בכל" נסמכה בתורה דווקא לזקנותו של אברהם, וכן הובהר בתוספתא, אפשר לומר שהיא התקיימה כבר גם בזמן ברית המילה, שהרי כבר אז הוגדר אברהם בתורה "זקן" (ואומנם לא "בא בימים"), וכמסופר בפרשתנו: "ותצחק שרה בקרבה לאמר אחרי בלתי היתה לי עֶדְנָה ואֶדְנִי זָקֵן" (בר' יח:יב).

בתחילת הפרשה מסופר על אברהם: "וַיֵּרָא אֵלָיו ה' בְּאֵלָיו מִמָּרָא וְהוּא יֹשֵׁב פֶּתַח הָאֵהָל כָּחַם הַיּוֹם" (בר' יח:א), ולפי מסורת חז"ל: "אותו היום יום שלישי של מילה של אברהם היה, ובא הקב"ה לשאול באברהם" (בבא מציעא פו ע"ב). מכאן גם הורו חז"ל להלך אחר מידותיו של מקום: "הקב"ה ביקר חולים, דכתיב 'וַיֵּרָא אֵלָיו ה' בְּאֵלָיו מִמָּרָא' – אף אתה בקר חולים" (סוטה יד ע"א).

אכן, הקב"ה לא בא רק לשאול בשלום אברהם ולבקרו בחוליו, אלא הוא דאג גם לרפואתו. שכן, בסמוך להופעת ה' אצלו מסופר: "וַיֵּשֶׁא עֵינָיו וַיֵּרָא וְהָנָה שְׁלֹשָׁה אַנְשִׁים נֹצְבִים עָלָיו" (בר' יח:ב), ולימדנו חז"ל, ששלושת האנשים הללו היו שלושה מלאכים: "מיכאל וגבריאל ורפאל", וכל אחד מהם נשלח מאת ה' למשימה מסוימת, ורפאל הוא "שבא לרפא את אברהם" (בבא מציעא שם).

רבים שאלו על כך, מדוע הוצרך אברהם לרפואה על ידי מלאך, ואף זאת רק ביום השלישי למיתו, והרי לפי מסורת חז"ל הייתה לו לאברהם דרך קלה ומהירה להתרפא בעצמו, שכן בפרשה הבאה מסופר: "וַאֲבִרְהָם זָקֵן בָּא בְּיָמִים וְה' בֵּרַךְ אֶת אֲבִרְהָם בְּכָל" (בר' כד:א), ובמגוון הטובות הכלולות בברכת "בכל", זו הייתה אחת מהן (בבא בתרא טז ע"ב):

רבי שמעון בן יוחי אומר: אבן טובה היתה תלויה בצווארו של אברהם אבינו, שכל חולה הרואה אותה מיד מתרפא, ובשעה שנפטר אברהם אבינו מן העולם, תלאה הקדוש ברוך הוא בגלגל חמה.

נמצא שהייתה לאברהם אבן טובה שמסוגלת להביא מזור ומרפא, ולו בראייתה בלבד, ומדוע אפוא הוא לא השתמש בה?! – להלן נציע מספר תשובות להתרת הקושי הזה.²

* ד"ר בעז שפיגל מרצה בביה"ס ללימודי יסוד ביהדות, אוניברסיטת בר-אילן.

1 כמובן שאפשר להציע שדברי רשב"י אלו על האבן הטובה הן דברי משל ומליצה, וממילא יסור הקושי הנידון כאן. כך לדוגמה נקט הרשב"א (נדפס בתוך עין יעקב, ב"ב שם, ד"ה אבן טובה): "כבר ידעת שחכמים ז"ל כינו החכמה ודימוה לאבנים טובות ומרגליות" ובדרך זו המשיך והסביר את כל העניין. ואולם, רבים הבינו את דברי רשב"י הללו כמשמעם, ובולטים בגישה זו רבותינו בעלי התוספות, והם גם שעוררו את השאלה הנידונה כאן. ראו: ר"י גליס, **תוספות השלם**, חלק ב, ירושלים תשמ"ג, וירא, יח, ב, עמ' קט, אותיות ה-ו.

2 שאלה אחרת שעוררו בעלי התוספות הייתה (בבא בתרא שם; תוספות השלם, וירא שם): "וא"ת בימי אברהם אכתי לא היה חולי בעולם? שהרי נאמר בבבלי (בבא מציעא פז ע"א): "עד יעקב לא הוה חולשא", ו"עד דאתא

וה' ברך את אברהם בכל – כי יש צדיק אשר כל מבוקשו בשביל הכלל, ויש צדיק אשר מבוקשו על עצמו. ואברהם היה מבוקשו על הכלל... מדתו היה 'בכל' שמה, שהשפיע על הכול.

(ד) אברהם העדיף לקיים את המצווה בשלמותה. כך מובא בשם הרבי מליובאוויטש:¹¹ קיום מצוות מילה על ידי אברהם אבינו, לפני מתן תורה, צריך היה להיות באופן זהה לקיום המצוות לאחר מתן תורה. והוסיף והבהיר:

אחד הפרטים בקיום המצוות לאחר מתן תורה הוא ההשתדלות שהמצוות תקויימנה בדרך הטבע. ... מכך מובן, שכאשר לפי הטבע יש קשיים בקיום המצווה (בקיום המצווה עצמה, או בהכנה, או בתוצאות של המצווה), אין להסירם או לגרום להקלה בהם באופן בלתי טבעי, כי אז נפגמת שלמות המצווה. ... וכך היה צריך להיות במצוות המילה על ידי אברהם אבינו.

אכן, אפשר להוסיף ולומר, שבצער ובסבל שחוה אברהם בגופו מחמת המילה (שלא הסירם ע"י האבן הטובה שהייתה לו), הוא לא רק קיים את מצוות המילה בשלמותה, כפי שהיא עתידה להתקיים על ידי זרעו, אלא בכך, ובהיותו ראשון הנימולים הוא גם משמש דוגמה ומופת, סמך וחזקת לכל צאצאיו, לקיום מצווה זו למרות הכאב והקושי הכרוכים בה.¹²

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובות:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

שלמה, פרשת ויצא, עה"פ וירא ה' כי שנואה לאה: "דרך הישר לפני האדם ההולך בדרכי החסידות, כשעומד בתפילה, לא ישים מגמתו על מה שנוגע לעצמו וחסר לו, רק יהמו המון רחמיו על זולתו להשפיע עליו חסדים וטובות".

¹¹ **לקט חידושים וביאורים במסכת בבא בתרא**, בנגלה ובחסידות, א, מתורתו של אדמו"ר רמ"מ שניאורסון, ברוקלין תשנ"ט, עמ' 387-389, ושם בעמ' 390-391 הסביר מדוע ביום השלישי שלח הקב"ה מלאך כדי לרפאו.

¹² גם גילו המופלג של אברהם בהימולו (בן 99 שנה) בא לחזק את הנאצים לעשות ברית מילה בגיל מבוגר, ואף בזקנותם, כפי שאמרו חז"ל: "חביבין הגרים, שלא מל אברהם אבינו אלא בן תשעים ותשע שנים, שאילו מל בן עשרים או שלשים, לא היה גר יכול להתגייר אלא בפחות מן שלושים, לפיכך גלגל המקום עימו עד שהגיעו לתשעים ותשע שנים, שלא לנעול דלת בפני הגרים הבאים" (מכילתא דר"י, מסכתא דנזיקין, פרשה יח, מהד' הורוויץ-רבין, עמ' 312). נראה שעולה מכאן, שצפה הקב"ה שכל העתידים להתגייר ולמול, גם בגיל מאוחר, ואף מאוחר ביותר, יעשו זאת בהיותם בגיל שאינו עובר את גילו של אברהם אבינו ביום שמל את עצמו.

וקאמר הכא דביקשו חבריו רחמים עליו ולא ביקש הוא רחמי שמיא על עצמו, וקאמר טעמא מפני שהשעה צריכה לו שיתרפא מחליו ואין בקשתו על עצמו מועלת כבקשת אחרים עליו, כדאמרין אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורין.⁵

לאור דברי מהרש"א אלו היו שהציעו, שבדומה למסופר כאן על רבי חנינא, שכדי להתרפא מחליו הוא נזקק ל"עזרה מבחוץ", דהיינו לתפילת חבריו עליו. כך גם אצל אברהם; לא היה בידו להסיר את חליו בעצמו, אלא הוא נזקק לעזרה רפואית מבחוץ.⁷

(ג) אברהם העדיף להתרפא בידי שמיים – עוד אפשר להציע, ובניגוד להסברים הקודמים, שאומנם היה בידי אברהם להסתייע באבן הטובה שהייתה לו, והיה בידו להתרפא על ידה, אלא שבמכוון הוא נמנע מכך כדי שרפואתו תבוא לו מאת ה', ואז יזכו גם אחרים לרחמי שמיים ולרפואה.

לגישה זו יש בסיס בהמשך פרשתנו במסופר על הולדת יצחק: "וה' פקד את שרה כַּאֲשֶׁר אָמַר... ותהר ותלד שרה לאברהם בן לזְקִנָּה" (בר' כא:א-ב), ובהמשך (שם:ו): "ותאמר שרה צחק עשה לי אֱ-לֹהִים כָּל הַשְּׁמֵעַ יִצְחָק לִי", ומובא במדרש (בראשית רבה, נג, ח), וכך רש"י ניסח זאת בפירושו (שם): "ומדרש אגדה הרבה עקרות נפקדו עימה, הרבה חולים נתרפאו בו ביום, הרבה תפילות נענו עימה, ורב שחוק היה בעולם".

כמדומה, שכאשר נפתחים שערי שמיים לעזרה, לישועה ולרפואה עבור אדם מסוים, "על הדרך" זוכים גם אחרים לרחמי שמיים ולעזרה;⁸ או שכאשר ה' פוקד את הישירים והצדיקים (כפקידת אימנו שרה), דווקא אז הסביבה כולה זוכה לישועה ולרפואה, בבחינת "טוב לצדיק טוב לשכנו".⁹

כך או כך, אמור מעתה, משום כך המתין אברהם ולא ריפא את עצמו באבן הטובה, מפני שקיווה שיראה ה' בצרתו ויושיעו, ומתוך כך ייושעו גם אחרים עימו. והולמים כאן דבריו של ר' לוי יצחק מברדיטשב:¹⁰

⁵ כלל זה נזכר בבבלי בכמה מקומות: ברכות ה' ע"ב; נדרים ז' ע"ב; סנהדרין צה' ע"א. וכך למשל מסופר בבבלי בברכות, שרבי יוחנן העמיד את רבי חייא בר אבא מחליו, ואולם

כאשר חלה הוא עצמו לא היה בידו לעשות כן, ורבי חנינא הוא שהעמידו. ועל השאלה המתבקשת מדוע לא העמיד רבי יוחנן את עצמו, השיב התלמוד: "אמרי אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים". משמעות הדברים היא, שלמרות שהצדיק יכול בכוח תפילותיו או זכויותיו לסייע לאחרים ולהושיעם, הרי שלעצמו – כשהוא בחולי או בצרה – קשה לו לסייע ולהושיע באופן דומה.

⁶ כך בקצרה: רחא"ל פנסטר, **שער בת רבים**, וירא, מהדורת ירושלים תשנ"ב, עמ' ק.

⁷ ואומנם מתבקש לשאול על הסבר זה: מדוע השימוש באבן הטובה לא נחשב (גם הוא) סיוע בגורם חיצוני, כמו שימוש בתרופה או במשכני כאב? ונראה שהאוחז בתירוץ הזה סבור שסגולת האבן לרפא לא הייתה בעצמותה ובטבעה, אלא היא פעלה רק מכוח המעלה של אברהם וזכויותיו. ואם כך, מבחינת אברהם השימוש בה היה בעצם הסתייעות בעצמו ובצדקתו, וממילא לא תועיל לו האבן הזאת כשם שמועילה לאחרים, כי "אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים".

⁸ אם בגזרות רעות אמרו חז"ל: "כיון שניתן רשות למשחית אינו מבחין בין צדיקים לרשעים" (בבא קמא ס' ע"א), הרי שכאשר הטובה יורדת מן השמיים, בוודאי ובוודאי שהיא "פורצת גבולות" ובאה בשפע, ואינה מבחינה בין הראוי לה לבין שאינו ראוי לה, וכפי שלימדונו חז"ל: "לעולם מידה טובה מרובה ממידת פורענות" (סוטה יא' ע"א).

⁹ סוכה נו' ע"ב. ורבים כתבו שהנהגתו זו של ה' נעשית גם היא מתוך התחשבות בצדיק עצמו, לפי שאין שמחת הצדיק שלמה כל זמן שאחרים סובלים ונאנחים.

¹⁰ **קדושת לוי**, פרשת חיי שרה, עה"פ "ואברהם זקן בא בימים". בדומה לכך כתב ר"ש הכהן רבינוביץ (תפארת

